1998-жыл 27-январь. АКШнын "ШАТТЛ-СПЕЙС" космос кораблинде Кыргызстанда туулган мекендешибиз Салижан Шариповдун космос мейкиндигине учкандыгы баарыбыздын эсибизде. Кыргыз Республикасынын тарыхындагы №1 космонавт Салижан Шарипов болду. Ал Кыргызстандын Туусун, Президенттин сүрөтү түшүрүлгөн килемди космоско алып барып, келди.

Анын кыска мөөнөттөгү учуусунда Кыргызстандын жерин кичинекей чекиттей гана көргөндүгүн айтып, кийинки учуусунда өз жерине көптөгөн байкоолорду жүргүзөм - деген тилеги орундалып, ушул жылдын 14-октябрында кайрадан алты айлык мөөнөткө космоско сапар алды.

Сапар таасирлери

Байконурдагы эки күн

Эс алууга келгенде жолугушуп, космонавттардын иши, турмушу, иш-пландары жөнүндө сүйлөшкөнүбүздө ал "Сиз биздин учканыбызды көрүшүңүз керек, барасыз" - деген сөзүн көп кайталап айтаар эле. Бул жолу туз насип буюруп, Шариповдун үй-бүлөсүнүн чакыруусу менен, Байконур шаарына барып, Салижандын космоско учуруу салтанатына күбө болдук.

Оболу 11-октябрь күнү Ош шаарындагы "Достук" чек ара, бажы постунан өтүп, Оштон 500 километр алыста турган Ташкен шаарына сапар алдык.

Салижандын эже-карындаштары, ага-инилери менен бирге узатуу сапарында Өзгөн шаарынын тургундарынан өкүл болуп Осмонали Укуев, "Туран" фондусунун төрагасы Авазбек Турсунбаев да бар эле. Баарыбыздын ой-тилегибиз Салижандын сак-саламат космоско барып, аман эсен келиши эле. Жол ката анын балалык чагы, жанда жок боорукердиги, улуу адамгерчилиги, беттеген ишин бүтүрмөйүн койбогон эрки, аракети жөнүндө сөз кылып бардык. Ушундай аракеттер гана анын өтө жооптуу татаал, космостук ийгиликтерди жаратарына башат болгондур.

Биздин "экипаж" Андижан-Наманган облустарынын гүл бакка оронгон көчөлөрүн аралап олтуруп, на макул болбой, анын ден соолугун аяп жатса да, "мага оор болсо да сөзсүз барам, Салижанды биринчи жолу Америкадан учурсам, эми Байконурдан учурам" - деген кыска жообун айтып, биз менен барарын билдирди.

1999-жылдан бери өз уулундай көрүп, көп кеңешин айтып, моралдык-материалдык колдоо көрсөтүп, космоско учууга дем берген, тарбиялаган, Шавхат Ахатович Салижан Шариповду Америкадан учуп жатканда кораблинин ичи менен таанышып, орундуктарына олтуруп, батасын берип, узаткан болсо, эми минтип Байконурга 31 кишини

ду. Шаарда бизди тосуп алган В.Н.Челомей атындагы Эл аралык космикалык мектебинин директору М.Шаталов болду. Ал Байконур шаары жөнүндө кыскача маалымат берди. Байконур шаарында 72 улуттан турган 70 миң калк жашайт экен. 12 мектеп бар. Анын бири Эл аралык космикалык мектеп. Шаардын көркүн ачкан, өз милдетин өтөп "эстеликке" коюлган ракеталар менен тааныштырды. Ракеталардын түрлөрү, алардын аткарган милдеттери жөнүндө маалымат берди. Ошол ракеталарды ойлоп тапкан академиктердин эстеликтерин көрүүгө да үлгүрдүк.

Түшкү саат 1 де Салижан Шарипов менен жолугушууга жөнөдүк. Биздин чыдамсыздык менен күткөн саатыбызга саналуу мүнөттөр калганда баарыбыз автобуска карай жөнөдүк. Биз түшкөн автобус космонавттардын жатаканасына жакындаганда адаттагыдай эле темир дарбазадан жоокерлер тосуп алышты. Өз милдеттерин аткарып, тизмебизди тактап, башкы командачысынын уруксаты менен бизди ээрчитип жөнөдү.

Жатакананын алдында кубанычы, сагынычы койнуна батпай, толкун-

тургучтарга олтуруп сүрөткө түшкөндөрү болду. Ал жерден көптөгөн ракеталардын түрлөрү менен таанышып да чыктык. Космос мейкиндигинде аткарылган тапшырмалар жөнүндө атайын документалдуу кино тасма коюп берди. Космонавттар жөнүндөгү атайын журналдар, китептерди барактадык.

Биздин көптөгөн таланттуу бал-

рынын ары-бери чуркаганынан улам космонавттарды сыртка чыгаруу мезгили келгендигин болжоп койдук.

Журналисттер менен пресс-конференция өткөрүлдү. "Союз ТМА-5" кораблинде уча турган эки россиялык космонавттар Салижан Шарипов менен Юрий Шаргин, америкалык космонавт Лерой

[illegible] гүл бакка оронгон көчөлөрүн аралап олтуруп, Ташкен шаарына жол тартып бараттык. Жер кадырын билген, эгин талааны кастарлаган өзбекстандык дыйкандардын ак алтын терип жаткандыгын көрдүк. Дале тээ союз кезиндегидей мектеп окуучулары менен мекеме ишканалардын жумушчулары пахта терип жатышыптыр. Ошондо эгемендүү өлкөдө жашап, мындай көрүнүштөрдү унутуп калганыбыз жөнүндө, сапарлаштарыбыздын бири айтып, эркин өлкөдө жашаганыбыз үчүн бактылуубуз. Кыргызстанда билим берүү да бир топ жогору экендигин баса белгилеп, анын бир далили мына биздин космонавт Салижан дейт ал.

Узун жолду кыскартып аңгемелешип олтуруп, өзбек туугандар бийик деп санаган Ангерендеги Камчик ашуусунан өтүп, Ташкен шаарына жетип бардык. Кеч күүгүмдө кирген оштук конокторду Өзгөн мамлекеттик администрациясынын башчысынын орун басары Матлюба Шарипованын кудалары Кочкорбай менен Махбуба өзгөчө кубанычта, кучак жайып тосуп алышты.

12-октябрда күндүзгү саат бирде Ташкен шаарындагы Эл аралык космикалык мектептин президенти, техника илимдеринин доктору, академик Шавкат Вахидовдун үйүнө, Байконурга баруучу 31 адам чогулдук. Тамагын даярдап, дасторконун жайып тосуп алды. Ал киши тамагынан төрт ирет оор операция болуп, араң шыбырап сүйлөп калганын көрүп аяп да кеттик, бийик адамгерчилигине биз абдан ыраазы болдук.

Шавхат Вахидов дасторкон үстүндө таанышып болгон соң, көнгөн адат боюнча сапар алдында мындай каалоону билдирип: Кыргыз элинин айкөлдүгүн, меймандостугун, адамдык улуу сапатты баалай билгендигин, сыйлай тургандыгына ыраазы болуу менен сыймыктанарын айтты. Кыргыз эли эзелтеден Кыргызстандын атын чыгарган баатырлары менен даңктуу Кыргызстандын Салижандай уулу менен биз да сыймыктанабыз. Анын экинчи жолу космоско учушу жалпыбыздын сыймыгыбыз - деди.

Шавхат Вахидов 94 жаштагы апасынын, бала-чакасынын дарыгеринин алыскы сапар тартышы туруп, батасын берип, узаткан болсо, эми минтип Байконурга 31 кишини өз эсебинен каржылап алып барды.

Биз бараткан автобуста ар улуттун өкүлдөрү: "Боинг-747" аба лайнеринин экипажын башкарган француз кызы Кристина Дебюза, Эл аралык космикалык мектептин илимий кызматкери, физика илимдеринин доктору Ибрагимова Элвира Мамедовна, Чымкент шаарындагы Түштүк Казакстан ачык университетинин (ЮКОУ) президенти Нсанбаев Бахытжан Нсанбаевич, "Узтемирконтейнеринин" президентинин орун басары Азимов Рустам, "Труд" гезитинин кабарчысы Валерий Брюков, «Правда востока» гезитинин редакторунун орун басары И.Лю, ушул гезиттин кабарчысы Шахобидин Зайнидиновдор бар эле. Жол каталар Салижан менен кантип таанышып калгандыктарын, ар бири өз тармагында кызматташып жаткандыктарын айтып барышты.

Ташкен шаарынан Байконур шаарына чейинки 850 километр аралыкты артка таштап, 13-октябрда Москва убактысы боюнча эртең мененки саат 6га 10 минут калганда Байконур шаарынын дарбазасына жеттик.

...Коңур күздүн эртең мененки шамалы жүзүбүздү аймалайт. Байконурдун ичиркенткен суугун биздин жылуу маанайыбыз тоготпой турду. Баарыбыздын көзүбүз автобустун чоң айнегинен алынбай шаар ичин кызыга карайт.

Шаарга кирүү үчүн эки саат күтүүгө туура келди. Байконур шаары жабык шаар деп аталгандыктан, саат 8ден баштап гана кирүүгө уруксат берилет. Атайын көзөмөл пунктунан (КПП) аскер кызматкерлеринин дыкат текшерүүсүнөн кийин гана, Салижан Шарипов менен байланышкан соң, космос мейкиндигин багындырган, нечендеген космонавттар жашап, адам баласын суктандырган, кызыгуусун арттырган, ракетаны жасаган далай окумуштуулар мекендеген бул шаардын ыйык дарбазасын аттап, шаарга кирүүгө уруксат беришти.

Шаарга баш бакканыбызда эле биринчи космонавт Юрий Гагариндин космосту багындырдым дегендей, эки колун көккө созгон эстелигине туш болдук. Эстелик жанында сүрөткө түштүк.

Ошол күнү күн чайыттай ачык туруп, Жатаканадын алдында кубанычы, сагынычы койнуна батпай, толкунданып турган Салижан Шарипов бизди өзүнө жарашкан жайдары мүнөзү менен тосуп алды. Анын жанында америкалык космонавт Лерой Чиао да бар экен. Аны биз сүрөтүнөн улам жазбай тааныдык. Ал эми үчүнчү адамдын өзүн тааныштырганда гана космонавттардын дарыгери экенин билдик.

Алгач дарыгери алдыбыздан чыгып, саламдашкан соң, учуу мөөнөтү жакындаган космонавттар менен кучакташып көрүшүүгө кол алышууга эреже катары мүмкүн эместигин эскертти. Ортолуктагы аралыкты сактоо менен эже-карындашы, ага-инилери, жездеси, достору, устаты бак аралап тар жол менен Сыр дарыя жээгинде атайын жолугушчу жерге бараттык. Жол жээгиндеги биринчи космонавт Юрий Гагарин баштаган космонавттар көчөнүн эккен дарактарын темир эстеликтердеги жазуудан окудук.

Салижан атасын, туугандарын, өзү өзгөчө сүйгөн туулган жери Өзгөндү, биздин амандыгыбызды сурап, учуу аянты абдан суук, көп убакыт турасыңар, жылуу кийингиле - деп улам эскертип да жатты. Ал бизге Эл аралык космос станциясында (МКС) 10 экспедициясынын мүчөлөрүнүн, космикалык аппараттар, алар аткарчу тапшырмалар жөнүндө чыгарылган атайын журналды кол тамга жазып эстеликке берди. Үч космонавттын сүрөтүн да кошо узатты.

-Алты айга учуу пландаштырылган. Бул убакыттын ичинде 40тан ашык эксперименттер жасалат. Өз мекеним Кыргызстандын жер-суу ресурстары боюнча да аткарар иштер бар. 193 күндө Кыргызстанды космостон кеңири көрөм деген максатым бар. Чиао экөөбүз 6 ай бирге болобуз. Юрий Шаргин 10 күндө кайрадан жерге конот - деди Салижан.

Бизге бөлүнгөн убакыт аяктап, биз менен жылуу коштошкон соң, ага түнкү саат бирге чейин уктап эс алуусу керектигин дарыгери эскертти.

Түштөн кийин мындагы мектеп директору М.Шаталов баарыбызды Эл аралык космикалык мектепке алып барды. Ал жерде көптөгөн космоско учурулган техника аппараттар коюлган. Анын ар бир деталы менен таанышып, кандай кызмат аткарарын да айтып берди. Эң кызыктуу окуя космонавттар олтурган олжурналдар, китептерди барактадык.

Биздин көптөгөн таланттуу балдарыбызга ушундай шарттуу жай болсо гана деген суктануубузду жашыра албадык. Орто Азия чөлкөмү боюнча Ташкен шаарында гана Эл аралык космикалык мектеп бар экендигин угуп, кыргызстандык окуучуларды жайкы эс алуу учурунда бизге жөнөткүлө, биз сиздердин балдарыңарды күтөбүз, Сиз гезитке жазыңыз деген өтүнүчүн академик Шавхат Вахидов айтты.

Баарыбыздын күткөнүбүз түнкү саат 1 болду. Бирок, убакыт тез эле өтүп кеткендей болду. Жылуу кийинген узатуучулар кайрадан автобуска чогула баштадык. Күндүзгү саат 1де Салижанга жолуккан жердеги космонавттардын мейманканасына келдик. Ал жерде ар кыл маркадагы машиналар тизилип туруптур.

Салижан Шариповду узатуучулар эки автобуска олтурдук. Биринчи автобуста Кыргыз Республикасынын мамлекеттик катчысы Осмонакун Ибраимов, Кыргыз Республикасынын Эл өкүлдөр жыйынынын депутаты Каныбек Иманалиев, Салижандын эжеси Матлюба Шарипова, классташы Рустам Нурматов, Жалалабаддык Кадыржан Батыров жана достору бар эле.

Космонавттарды автобуска олтургузган соң, Байконур шаарынан 40 чакырым алыстыкта жайгашкан учуу аянтына 20дан ашык автомашина МАИнин коштоосу менен космостук учуу аянтына сапар алышты.

Казакстандын кумдуу чөлүндөгү улуган шамал менен ызгаар суугуна көнүп бүткөн аскер кызматкерлери көп кабаттуу имараттын короосун тосуп турушту. Космонавттарды медициналык кароого алып кетишти. Узатуучулар сыртта калдык. Сыртта узатуучулардын көптүгүнөн ары-бери басуу мүмкүн эмес.

Асман толо жылдыз. Баарыбыз көктү карайбыз. "Саналуу убактан кийин Салижан акам көрүнгөн жылдыздарды аралайт" - дейт карындашы Зулфия. 193 күн ошол жылдыз толгон көк мейкиндикте болот. Ал жерде эң татаал, эң жооптуу тапшырмаларды аткарат.

Ысык жайда өскөн жыныбыз Казакстандын "ырдаган" шамалы менен ызгаар суугуна чыдабай автобуска улам чыга качабыз. Жылуу чай ичип кайра түшөбүз. Ошентип сааттын жебеси 4кө келгенин байкабай калыптырбыз. Аскер адамдажан Шарипов менен Юрий Шаргин, америкалык космонавт Лерой Чиао журналисттердин суроолоруна жооп беришти.

Пресс-конференциянын соңунда мамлекеттик катчы Осмонакун Ибраимов Кыргыз Республикасынын Баатыры, Россиянын космонавты Салижан Шариповду, анын кесиптештерин ары татаал, ары жооптуу иштерине ийгиликтерди каалоо менен дени сак учуп, аман-эсен кайтышына тилектештигин билдирип, өзүнүн, Президенттин, жалпы кыргызстандыктардын дубай саламын жолдоп, президенттин китебин тапшырды.

Айнек артында турган космонавттар менен амандыкты тилеп коштошкондор сыртты көздөй жөнөштү. Бир нече убакыттан кийин скафандр (салмагы 110кг) кийген үч космонавт ант берчүү аянтка келишти. Ант берүү аземи бүтүп, автобуска олтуруп, атайын адистердин коштоосу менен ракета турган жайга алып жөнөштү.

Аны коштогон автобустардын катарында биз да бараттык. Ал жердин суугуна көнө түштүкпү же толкундангандыктан суук менен шамалды унутуп, аба мейкиндигине көтөрүлгөн ракетаны көрүү үчүн 2 чакырым алыстыктан карап турдук.

14-октябрда Москва убактысы боюнча эртең мененки 7 саат 06 минутада "Союз ТМА-5" деп аталган 10-экспедициясы аба мейкиндигине старт алды.

Ракетанын дүңгүрөгөн добушуна аралашкан, узатуучулардын ураалаган кыйкырыктары ээн талааны жаңыртып жатты. Ошондогу жүрөк жарыла сүйүнгөн кубанычтарды айтып түгөтүү мүмкүн эмес эле.

Биз жолукчу күндөр алдыда. Салижанды сак саламат барып аман келишине тилегибизди билдирип, алакан жая бата тарттык. Бири-бирибизден озунуп, алахыбалыбызды сурашкан мүнөттөрүбүз жомоктогудай сезилип, жолката кино тасмасындай көз алдыбыздан өтүп жатты.

Динара ЖУСУПБЕКОВА

Ош-Байконур-Ош